

Masmediji i obitelj

Mirko J. MATAUŠIĆ

Živimo u svijetu u kojem prevladavaju mediji, koji imaju utjecaj na procese socijalizacije, mijenjaju život obitelji od dnevnog reda po kojem obitelj živi, preko navika u kupovanju pa sve do predodžaba o životnim, moralnim i religioznim vrednotama.

Kadgod se u povijesti pojavio neki novi izum, obično je trebalo vremena da bi se upoznale njegove prednosti i njegove opasnosti. To podjednako vrijedi i za medije. U ovom povijesnom razdoblju u kojem živimo aktualno je pitanje televizije, a posljednjih godina i kompjutera s kojima su posebno za djecu privlačne video-igre, koje se i kod nas sve više šire. Stoga će i u ovom prilogu biti najviše riječi o televiziji, ali će biti dotaknuti i drugi mediji, sa željom da se nešto pridonese njihovom razumijevanju i smislenijem ophođenju s njima ondje gdje oni najviše djeluju i gdje mogu biti korisni, ali i opasni - u obitelji.

1. MEDIJI - DIO NAŠEGA DRUŠTVA

Bilo je pedesetih godina ovoga stoljeća pesimističkih predviđanja da će televizija prouzročiti novi analfabetizam, da ljudi više neće trebati niti htjeti čitati, jer će se moći informirati putem slike i zvuka. No već su istraživanja sedamdesetih godina pokazala da televizija nije potisnula knjigu, dapače, pomogla joj je da se razvije, da napreduje, pa se nikad u povijesti nije čitalo toliko knjiga kao danas.

Istraživanja o zastupljenosti medija u domaćinstvima zapadnoeuropskih zemalja pokazala su da televizija ipak vodi ispred svih drugih medija (97, 4%), ispred radija (95, 7%), dnevnih novina (88, 6%), časopisa (81, 8%), knjige (84%) itd.¹ No kad je riječ o tome koliko ljudi zaista koriste medije, onda istraživanja u Njemačkoj pokazuju da je radio prestigao televiziju, tako da od 100 građana ove zemlje 72 gledaju televiziju a 76 slušaju radio, prosječno 2:01 sat troše za gledanje televizije dok 2:34 sati pripadne radiju.² Ljudi se obično ne informiraju samo iz jednog medija, nego iz više njih na razne načine i u razno vrijeme, ovisno o situaciji u kojoj se nalaze. Mnogi već ujutro nakon buđenja uključe radio da bi čuli

1 Usp. U. Saxer /W. Langenbucher/ A. Fritz: *Kommunikationsverhalten und Medien*, Gütersloh 1989, str. 5, 30sl.

2 Patricia M. Greenfield, *Kinder und neue Medien*, München 1987, str. 174. Nisu poznata slična istraživanja kod nas.

prve vijesti ili glazbu, kupe novine na putu prema radnom mjestu i čitaju u tramvaju ili poslije na poslu, a tek popodne, kad se vrate kući i smire se, gledaju televiziju koja zahtijeva cjelovitu pozornost, za razliku od radija koji se može slušati uz neki drugi posao što ne traži veliki duhovni angažman. Stoga se može reći da mediji pomažu jedan drugoga, te ljudi imaju sve veću mogućnost da se preko njih informiraju ili si skrate vrijeme.

Mediji su, dakle, danas sastavni dio našega svijeta i jednostavno ih više ne možemo izbrisati iz našega života. Mogu pojedinci pokušavati riješiti problem tako da prkose općem trendu i uopće ne gledaju televiziju ili je gledaju samo u izvanrednim prigodama. Određeni zamor medijima osjeća se u visoko obrazovanim krugovima. Najveći je broj onih koji ne posjeduju televizor među ljudima s izobrazbom višom od mature.³ Televizija svoju moć zasniva upravo na tome da velika većina ljudi ne može odoljeti njezinoj privlačnosti. Televizija kao i drugi mediji nisu po sebi ni dobri ni zli. Njihova korist odnosno šteta ovise o čovjeku, o tome kako se ljudi njome služe, kao i s drugim medijima, kako ih upotrebljavaju, za dobro ili za zlo, stavljaju li ih u svoju službu ili im postaju robovima. Upravo se radi toga u posljednje desetljeće razvija jedan oblik pedagogije koji se bavi odgojem mladih za ophođenje s medijima a roditeljima savjetuje kako će svojoj djeci pomoći da im mediji budu korisni a da se izbjegnju opasnosti. Bit će potrebno i kod nas toj disciplini obratiti više pozornosti, dati joj mjesta u školama i obrazovanim programima za odrasle.

1.1. Televizija - jaki medij

Neki znanstvenici smatraju televiziju *jakim medijem* kojemu treba obratiti posebnu pozornost. Naime, dok čitatelj novina ima vlast nad vremenom čitanja i površinom pročitanaog teksta, može listati naprijed i natrag, čitati stranicu gore ili dolje, lijevo ili desno, slušatelj radija, a još više gledatelj televizije, makar bira između deset ili dvadeset programa, mora svaku programsku jedinicu za koju se odlučio odslušati/odgledati u vremenskom slijedu, želi li shvatiti smisao. Nerijetko onda pogleda cijele »programske pakete«, npr. magazinske emisije, samo zato što slijede jedna nakon druge, ostaje sjediti pred televizorom, premda je odabrani program već odavno prošao ili gleda neke emisije zato što ih žele gledati i drugi članovi obitelji. Televizija (kao i film) vezuje na sebe oko i uho, zaokuplja cjelovitu pozornost gledatelja te stoga ima velike mogućnosti utjecaja, slabi snagu selektivnih mehanizama kojima se čovjek inače brani od prevelike količine informacija i od prebrzih promjena uvjerenja i životnih stavova.

Televizija danas smanjuje šanse izbora informacija ne samo zbog navedenih tehničkih, fizioloških, psiholoških ili socioloških datosti, nego još i zbog specifičnih tendencija novinara da odabiru slične teme te ih na jed-

3 Saxer i ostali, str. 8.

nak način obraduju i vrednuju. Oni se u tome rado povode za svojim kolegama, koje smatraju iznimno važnima, koji među njima imaju vodeću ulogu.⁴ S tim se povezuje teorija prema kojoj se javno mnijenje sastoji od »mišljenja koje ljudi mogu izreći u javnosti, bez opasnosti da se time izoliraju«. Većina se ljudi, naime, boji javno izreći svoje mišljenje, radije se prilagođuju. Pozorno promatraju da ne bi svojim izjavama došli u suprotnost s mišljenjem koje je upravo u modi. Mediji ih obavještavaju o klimi javnoga mnijenja. A u tome opet najviše šanse ima televizija, koja mnogim ljudima pripravlja predmet razgovora za idući dan. Tko često zastupa mišljenje različito od onoga što ga izražava televizija, ubrzo će smatrati čudakom.

Naravno da takva svojstva televizije imaju utjecaj i na život obitelji. Televizija traži puno vremena i punu pozornost. Mnogo vremena koje su obitelji prije provodile za razgovore, pripovijedanje, zabavu, igre, sada posvećuju gledanju televizije. Dok su ljudi prije bili upućeni na međusobnu komunikaciju, danas mnogi te potrebe zadovoljavaju uz pomoć televizije i u povezanosti s njom.

Dodatno svjetlo može nam na taj problem baciti teorija koja se engleski zove »agendasetting«, a može se prevesti kao teorija »dnevnog reda«. To treba shvatiti slikovito: riječ je o »dnevnom redu« javnog mnijenja, o temama o kojima čovjek mora biti obaviješten da bude sposoban za sugovornika u svakodnevnoj konverzaciji, da ne bude izoliran. Naravno da se u političkim, društvenim i kulturnim forumima odlučuje što će se raditi, ali mediji o tome izvješćuju, nešto naglašuju a drugo prešućuju, »izvlače« teme koje su zaboravljene ili prepuštaju druge zaboravu, pa tako suodlučuju o tome koja će tema i kako dugo ostati na dnevnom redu. Tu se prije svega misli na veće probleme i konfliktna pitanja, npr. ekologija, atomske centrale, položaj poljoprivrede, mirovine... O njima se može uvijek pisati, a može ih se zaobilaziti.⁵ Bez obzira na to koliko te teorije cjelovito objašnjavaju fenomen mas-medija, one ipak upućuju na određene oblike njihove djelotvornosti. Tako možemo kazati da mediji određuju uvelike i teme o kojima se razgovara u obitelji, kojima se obitelj bavi, a time utječu postupno na stavove ljudi koji se polako mijenjaju u onom smjeru u kojem to mediji žele.⁶

4 Tu teoriju zastupa Elisabeth Noelle-Neumann: *Öffentlichkeit als Bedrohung*, Alber Vlg, Freiburg/München 1977, str. 115sll; Usp: Michael Schmolke: *Wirkungen der Massenmedien*, u: H. Pürer (Hrsg.): *Praktischer Journalismus*, Salzburg 1990, str. 542sll.

5 Naravno da je situacija u kojoj se nalazimo mi, u ratu, izvanredna i da mediji tu tematiku ne mogu zaobići. No svi smo i te kako uočili kakve mogućnosti selektivnosti i manipulacije postoje u ovakvim okolnostima i kako je uloga medija u ratu složena. To je zanimljiv predmet koji će morati dobiti mjesta u znanstvenim istraživanjima.

6 Opširnije o tome u članku: M. Mataušić: Utjecaj masmedija na obitelj, *Kateheza*, broj 2, 1987, str. 34sll.

1.2. Televizija - opasnost za mladi naraštaj?

No, najveći je problem u tom području, kako televizija kao najprivlačniji medij djeluje na odgoj mladog naraštaja. Roditelji se, s jedne strane, boje da će djeca zbog televizije izgubiti previše vremena koje trebaju za učenje, dakle da će premalo ili uopće neće učiti, ili pak s druge strane, da će od televizije naučiti što nije dobro. Jer svijet koji posreduje televizija nije stvarni nego lažni svijet. Pa i onda kad se mediji trude prikazati stvarnost kakva jest, ipak je to stvarnost samo djelomična i »iz druge ruke«. A poseban je problem nasilje kojim su »natrpani« razni programi, pogotovu kad su povezani s pornografijom i prikazima kriminala. Može se reći da općenito prevladava mišljenje kako televizija ima loš utjecaj na odgoj mladih naraštaja.

Neki su teoretičari tvrdili da televizija oduzima djeci ono što se zove djetinjstvo. A to su djeca dobila pronalaskom tiska, komunikacijskog medija koji je ostao zatvoren djeci dok nisu naučila čitati i tako bila uvedena u svijet odraslih s njihovim znanjem i tajnama. Televizija, osobito ona američkog tipa sa svojom komercijalnom strukturom, prekida tu podjelu i otvara djeci pristup u svijet odraslih bez ograničenja. Upoznavanje slikovnog govora ne predstavlja za djecu onako težak proces uvođenja u svijet odraslih kao učenje, čitanje i pisanje. »Televizija je medij posvemašnjeg razgolićenja, koji uništava osjećaj srama, zamjenjuje dječju radoznalost cinizmom i uništava dječju vjeru u racionalnost odraslih«. ⁷ Drugi baš u tim mogućnostima televizije vide među ostalim i šansu da djeca ranije nego inače razviju autonomiju. ⁸

No općenito stručnjaci govore o tom problemu diferencirano te nastoje upozoriti na prednosti medija i njegove opasnosti a ljudima, posebno roditeljima, dati pratkične savjete. ⁹

Ima čak takvih koji provokativno ističu da djeca danas trebaju televiziju, a drugi će to neutralno izraziti riječima: djeca *moгу* gledati televiziju, dakle gledanje televizije nije opasnije od drugih djelatnosti kojima se bave, ako je to gledanje umjereno i na pravi način. ¹⁰ Zato je možda najvažnije iznijeti nekoliko podataka o tom kako djeca doživljavaju televiziju, njezin odnos prema drugim medijima, upozoriti na opasnosti nasilja i naznačiti načela koja su važna za roditelje kao osnovna orijentacija.

7 Te ideje zastupa Neil Postman u knjigama *The disappearance of the childhood*, New York 1982, i *Amusing ourselves to death*, New York 1985. Citat prema Greenfield, str. 173sl.

8 Heinz Hengst, *Die Schule wird absterben*, u: Päd. extra, 1984.

9 Dobar primjer takvog nastojanja je knjiga: Patricia M. Greenfield: *Mind and media. The effects of television, computers and video games*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. 1984. Njemački prijevod pod naslovom *Kinder und neue Medien*, Munchen 1987.

10 Jan-Uwe Rogge: *Kinder können fernsehen*, Rowohlt 1990.

1.3. Kako djeca doživljavaju televiziju?

Roditelji i odgojitelji moraju znati da djeca filmove i televizijske emisije doživljavaju drukčije nego odrasli. Npr. ona teško shvaćaju što je to kad kamera pokazuje samo jedan dio tijela, ili kad se neko lice pojavljuje i opet nestaje. Djeca ne razumiju perspektivu, ne shvaćaju preskakanje većih vremenskih razdoblja i promjene mjesta događanja.¹¹ Te i druge elemente filmskoga govora djeca moraju tek naučiti. Djeca sjedaju pred mali ckran s pozitivnim i negativnim osjećajima, s radosnim i mrskim svagdašnjim iskustvima, s većim ili manjim znanjem o temama o kojima će biti riječi u emisijama. Tako da djeca junake raznih emisija dovode u vezu sa svojim svijetom doživljaja, sa svojim brigama i čežnjama, svojim radostima i patnjama... Što će djeca projicirati u nekog junaka televizijske emisije katkad ima više veze s aktualnim emocionalnim stanjem i iskustvima nego s namjerama autora.

Djeci se sviđa ono što odgovara njihovim snovima na javi, njihovoj želji da igrom svladaju probleme koje im donosi njihov više ili manje radosni svagdan. Jer, što je uži i sputaniji svagdašnji život, to su važniji ti snovi na javi. I ako stvarnost ne dopušta snove, onda pritisak na dugme televizora omogućuje put u svijet slika i zvukova, daleko od više ili manje tužne ili sputane okoline.¹²

U tome djeci posebno pomažu junaci televizijskih emisija koje su pripremljene specijalno za njih, ali i onih drugih koje su predviđene za odrasle. Oni utjelovljuju hrabrost, lukavost, snagu, maštu. Oni služe djeci za identifikaciju, kao podloga za njihove želje, snove i maštarije. U te junake oni mogu staviti sve što im svagdan onemogućuje ili pak dopušta samo u ograničenoj mjeri, ono što se dijete samo ne usudi, kakvo bi željelo biti. Ti junaci omogućuju djetetu samokritičnost jer mu na šaljiv način predstavljaju njegove vlastite slabosti.

Film se to intezivnije doživljava što se više osjetila dodiruju. Naravno, najvažnija je slika. Dok odrasli više vole tehnički savršeno izvedene filmove, djeci je tehničko savršenstvo slike manje važno, a važno im je da je dojmljiv pokret i priča, pa kod djece dobro prolaze i filmovi koji imaju slabiju sliku ili su samo djelomično animirani. Glazbu, glasove i šumove djeca doživljavaju intezivnije nego stariji. Katkad se događa da djeca pri opasnim scenama zatvore oči, ali za njih još češće postoji »opasna glazba« pred kojom zatvaraju uši.

Moguće je da filmovi budu emocionalno prenaporni za djecu. Poradi toga često se događa da nakon filma, koji djeci do kraja napregne živce, dolazi do abreakcija u prevelikoj glasnosti ili pretjeranoj pokretljivosti.

11 Greenfield, str. 9sl.

12 Rogge, 13. i dalje.

Zato je potrebno djecu postupno uvoditi u gledanje filmova i njihovo razumijevanje.

1.3.1. Djeca brzo uče

Djeca moraju učiti vizualne i auditivne elemente filmskoga govora kao što moraju učiti običan govor, kao što uče čitati. I kao što djeca puno brže uče strane jezike, nego što je to slučaj kod odraslih, tako ona vrlo brzo nauče i filmski govor, pogotovo ako im netko u tome pomogne, naravno uvijek u razmjeru s njihovom životnom dobi i općim razvojem spoznajnih sposobnosti. Tako npr. djeca u četvrtoj godini većinom razumiju tehniku *subjektivne kamere*, kad kamera zauzima položaj glumca i gleda njegovim očima, glas koji se tu čuje obično će dijete shvatiti kao glas te osobe. No, još šestogodišnja djeca imaju problema u shvaćanju krupnoga plana, kad se npr. neki inače mali insekt pokaže preko cijeloga ekrana, dijete misli da je životinja jako narasla.

Bolje razumijevanje televizijskog/filmskoga govora pomaže djeci pri boljem shvaćanju posredovanoga sadržaja, dok obratno - bolje poznavanje predmeta o kojemu je riječ - nije pretpostavka lakšeg snalaženja u filmskom govoru.¹³ Kad djeca nauče tv-govor postaje televizija koristan medij za učenje. Uostalom tome služe mnoge obrazovne emisije koje su namijenjene djeci. Stoga nije točna pretpostavka da su djeca dok gledaju televiziju duševno pasivna. Gledanje i slušanje tv-emisija traži duševni napor, koji je kod svakog djeteta drukčiji. To vrijedi i za zabavne emisije koje su namijenjene djeci, kao i odraslima.¹⁴ Istraživanja su pokazala da djeca mnogo bolje razumiju i zapamte one sadržaje o kojima su poslije raspravljala s odraslima, bez obzira na to o kojim se emisijama radilo.

»Medij je poruka« poznata je izreka kanadskog znanstvenika M. McLuhana, koji želi reći da svaki medij utječe na način mišljenja ljudi koji medije iskorištavaju, bez obzira na sadržaje koje mediji posreduju. Tako gledanje televizije kod djece potiče razvoj određenih duševnih sposobnosti, npr. bolje shvaćanje perspektive, slaganje pojedinačnih slika u seriju jedne radnje, smisao za simbolično značenje slike itd. Takvih sposobnosti djeca nisu imala prije negoli se pojavila televizija, a te sposobnosti pak jako pomažu pri svladavanju kompjutorske vještine i video-igara.

Na misaone procese ljudi utjecalo je najprije pismo jer je omogućilo pohranjivanje i klasificiranje velikoga kontigenta znanja i dalo je ljudima mogućnost prenošenja toga znanja mnogo brže, pogotovu kad je pronađen tisak. Pisanje i čitanje u velikoj je mjeri utjecalo i na način mišljenja.

13 Greenfield, 16.

14 Ibidem., 20sl.

No još je više na to utjecao školski sustav koji je razvijen u povezanosti s uvođenjem djece u vještinu pisanja i čitanja.

Pisanje i čitanje je prvi medij koji je za uspješno bavljenje njime tražio samoću i izolaciju. To bi trebalo imati na umu kad se govori da televizija ljude izolira jedne od drugih. Tom spoznajom problem ne postaje manji, ali se stavlja u povijesni kontekst.

Istraživanja su pokazala da se informacija posredovana televizijom bolje pamti nego ona koju je posredovao radio, te da je prema tome televizija vrlo prikladna kao pomagalo pri učenju. Djeca uče intenzivnije i temeljitije kad im se uz zvuk posreduje i slika. To govori o koristi upotrebe slike u procesu učenja, ali ne dokida potrebu teksta koji dalje ostaje nezamjenjiv, kao i verbalna komunikacija s učiteljem. Osim toga, važno je za djecu načiniti kvalitetne emisije koje će im posredovati znanje, razvijati fantaziju a neće prelaziti razinu njihova emocionalnoga razvoja.

Vrlo su zanimljiva istraživanja o utjecaju upotrebe medija na procese učenja kod djece, koje ne možemo ovom prigodom sve iznijeti.¹⁵ No valja svakako naglasiti na to kakve će učinke imati medij na misaoni razvoj i način mišljenja djece, više od samoga medija utječe način njegove upotrebe i socijalnu okolinu u kojem se sve događa. Makar je pokretna slika povezana sa zvukom vrlo uspješan medij za posredovanje znanja, ipak će konačan učinak ovisiti o tome je li nakon filma bilo razgovora, kako je on vođen, koje je rezultate pokazao, koliko su spoznaje koja djeca tako dobiju korisna za njihov socijalni prestiž. Ovisno o tome djeca će stvoriti svoj odnos prema televiziji i odabirati emisije.

Sve to vrijedi za odgoj u obitelji. Važno je zato da roditelji djeci pomognu pri izboru emisija koje će gledati i da o njihovu sadržaju s djecom porazgovore, te im pomognu spoznaje i dojmove staviti na pravo mjesto, kritički se odnositi prema onome što su vidjeli. Za djecu su važne i diskusije o sadržajima medija koje vode među djecom sutra u školi ili u »klapi«, i to je jedan od razloga zbog kojih djeca žele gledati popularne emisije, da bi mogla sudjelovati u razgovoru s kolegama. To roditelji moraju razumjeti i u razumnoj mjeri uzeti u obzir.

Naravno da uspješnost televizije pri posredovanju informacije ne znači da bi škola trebala preferirati samo taj medij. Pisanje i čitanje sigurno će ostati dominantan i nezamjenjiv način komuniciranja, jer pismo više od drugih medija omogućuje precizne formulacije, pohranu velike količine informacija i brzi pristup tim pohranama. Radio pak i ostali zvučni mediji (ploča i audio-kazeta) najbolji su mediji za pohranu i reprodukciju glazbe, a imaju prednost kad služe kao pratnja ili zvučna kulisa drugim poslovima koje ljudi svakodnevno obavljaju. Osim toga radio je najbrži medij kad je riječ o posredovanju aktualne informacije.

15 O tome opširno govori Greenfield i upućuje na relevantna istraživanja.

Stoga roditelji imaju puno razloga da djecu odvrćaju od *predugoga* gledanja televizije te da ih ohrabruju i potiču na upotrebu drugih medija, iznad svega čitanje knjiga. Jer upravo ti mediji pomažu djeci da što točnije izražavaju svoje misli.

1.3.2. Što se djeci sviđa?

Koliko se znade djeca, čini se, najviše vole filmove i igrane serije. Ali tu postavljaju svoje zahtjeve. Ona vole preglednost, sigurnost i pouzdanost.¹⁶ Napetost radnje, koja je preduvjet da se film djeci sviđa, samo je onda podnošljiva ako joj je pregledan dramaturški tijek radnje: uvod, glavna radnja i završetak. Glavna radnja mora imati svoj luk napetosti, koji se polako diže i spušta, ili koji cijelo vrijeme raste da bi »spas došao u posljednji čas« ili pak ima više lukova koji djetetu omogućuju da se u međuvremenu odmori.

Djeci je osim toga vrlo važan sretan završetak (happy end). Otvoreni završetak je opasan, jer se dijete poistovjećuje s glavnim junakom i ako mu nije jasna njegova sudbina, dijete se osjeća nesigurnim. Zato filmovi s otvorenim završetkom, ili serije koje se prekidaju u najnapetijim dijelovima, smiju gledati samo odraslija i emocionalno stabilnija djeca.

Poželjna je pregledna situacija što se tiče osoba u nekom filmu ili seriji. Ne smije ih biti previše i mora biti jasno uočavanje dobrih i loših likova. Dobra je konstelacija u kojoj se uz glavnog junaka pojavljuje i neki sporedni, koji su bliži stvarnosti i s kojima se djeca lakše poistovjećuju.

Walt Disney je u crtiće uveo oble forme koje djeca vole. I ona sama, kad crtaju nešto što im je drago i s čime se osjećaju povezanim, crtaju u oblim formama, dok uglate oblike upotrebljavaju za ono što im je strano i čega se boje.

Problem za sebe je pojava da djeca najviše vremena koje provedu pred televizorom ne gledaju emisije koje su primjerene dječjoj psihi i njihovim sposobnostima shvaćanja, koje pružaju mogućnost učenja i potpomažu dječju socijalizaciju. Djeca najviše gledaju emisije za odrasle: komedije, pustolovne filmove i krimiće. A tu je njihovo razumijevanje ograničeno, kako glede filmskog govora tako i glede sadržaja koji se nude.

Uz nedostatno razumijevanje filma povezana je i pojava straha. Djeca imaju vrlo razvijenu maštu, te su sklona vidjeti duhove, natprirodne stvari, bajoslovna bića itd. Osim toga ona su ovisna o svojim roditeljima, pa se boje da ih ne bi ostavili. Taj se strah pojavljuje upravo u trenucima kad se susreću s nepoznatim sadržajima u televizijskim emisijama. Stoga je važno da roditelji budu uz malu djecu dok gledaju televiziju. Što djeca više rastu,

ta će prisutnost biti manje potrebna, dok odrasliju djecu prisutnost roditelja pomalo iritira.

No i kod te djece pojavljuje se strah onda kad se susreću sa sadržajima koji su slični svagdašnjim doživljajima a djeca ih procjenjuju kao negativne. Teško providne radnje pune brutalnosti i lascivnih scena izazivaju kod normalne djece odbojnost, nesigurnost i strah.¹⁷

1.4. Posljedice nasilja na televiziji

To je područje opsežnih istraživanja i brojnih hipoteza koje pokušavaju odgovoriti na pitanje ima li nasilje posljedice na formiranje psihičkog profila djece, potiče li nasilje na ekranu djecu da se nasilno ponašaju u stvarnosti.¹⁸ Čini se da dosad nije znanstveno provjerljivo dokazano da gledanje nasilja na televiziji ima za posljedicu promjenu psihičke strukture osobe kod onih koji su normalno integrirani u društvo. No studije upozoravaju da osobe koje su sklone agresivnom ponašanju radije gledaju agresivne sadržaje. To vrijedi i za djecu. Zato kad roditelji primijete da im dijete pretjerano rado gleda i uživa u nasilnim sadržajima, trebaju se pitati, nije li odgoj njihova djeteta u nečemu zakazao. Tada je dobro posavjetovati se sa stručnom osobom. Jer ako bi za takvu nasilje sklonu djecu televizija postala jedinim ili primarnim izvorom informacija, tada bi moglo doći do pojačanja već postojećih tendencija. No u normalnim okolnostima, ako funkcioniraju prvotni čimbenici socijalizacije, ako je obitelj skladna, škola i Crkva vrše svoju funkciju, okolina u kojoj se djeca kreću nije problematična, onda oni mogu bez poteškoće kompenzirati moguće loše utjecaje agresivnih sadržaja na televiziji. To ipak ne znači da nije potrebno smanjiti broj i količinu tih sadržaja, jer svi činitelji socijalizacije nisu uvijek i kod svakoga onakvi kakvi bi trebali biti, pa su ti sadržaji već zbog toga faktor rizika. A posve je jasno da su oni faktor rizika za one koji su izrazito skloni nasilju. Osim toga još uvijek nisu ispitana dugoročna, kumulativna djelovanja konzuma nasilja na televiziji. Za to su potrebna i dugoročna istraživanja, koja su komplicirana i skupa, a ona koja su dosad izvršena nisu dala očekivane rezultate. Još uvijek se vode rasprave oko metoda i rezultata te uložnog truda i novaca o tom pitanju.¹⁹

Jedan od medija koji je sve popularniji i kod mladih jesu različite video-igre. To su uglavnom ratne, dakle nasilne igre koje su sve više dostupne mladim ljudima i kod nas. Istraživanja koja su o tome provedena u

17 Rogge, str. 124slf.

18 Vidi o tome: M. J. Mataušić, *Masmedia i nasilje*, Kateheza br. 1/1986, str. 67-77.

19 Usp. M. Chartlon/R. Mutz: *Die qualitative Medienforschung auf dem Prüfstand*, u: »Publizistik«, 2/1992, 197; K. Merten: *Artefakte der Medienwirkungsforschung. Kritik klassischer Annahmen*, u: »Publizistik«, 1/1991, 36.

Sjedinjenim Državama pokazuju da je djelovanje tih igara veoma složeno. Igre u kojima sudjeluju dvije osobe, bilo da se natječu ili da kooperiraju u igri, imaju katartički učinak, te smanjuju sklonost nasilnom ponašanju, dok igre u kojima djeluje samo jedna osoba, solo-igre, pojačavaju nasilno ponašanje mladih ljudi. To je zanimljiv rezultat od kojega se očekuju novi impulsi i za adekvatna istraživanja na području televizije i filma.²⁰

Značajno je pritom da agresivni sadržaji igara nisu prijeko potrebni da bi se postigla zanimljivost i atraktivnost video igara, jer su neke od tih igara koje nemaju nasilnoga sadržaja po popularnosti ispred onih ratnih i borbenih.

Nije nasilje ono što privlači djecu nego akcija. A postoje istraživanja koja pokazuju da ima djece koja ne vole video igre baš zato što su agresivne. To se osobito zamjećuje kod djevojčica. To predstavlja ozbiljan problem, zato što su video-igre ona vrata preko kojih se djeca upoznaju sa svijetom kompjutera. A kako su video-igre u većoj mjeri agresivne, oko tih se igara skupljaju u pretežnoj većini dječaci. Stoga postoji opasnost da se djevojčice posve odvrte od kompjutera i prije nego što su se s njime upoznale, a to može imati negativne posljedice za šanse u zvanjima budućnosti za žene. Stoga se očekuju video igre koje se jednako mogu povezati sa svijetom djevojčica kao i dječaka. Osim toga, vrlo su korisne igre u kojima su djeca to uspješnija što su sposobnija i spremnija da sudjeluju s drugima

1.5. Kako roditelji trebaju postupati?

Mnogi se roditelji tuže da im dijete previše gleda televiziju. Obično pritom pitaju, tko je tome kriv, je li krivo dijete ili televizija? Glavna je briga roditelja kako da spriječe da im dijete postane ovisnik o televiziji. No roditelji bi se zapravo trebali pitati, što njihovu djetetu sada treba, što ono želi, o čemu mašta i što kani postići svojim ponašanjem. Jednom riječju, oni bi trebali svoje dijete razumjeti i u cijelosti prihvatiti. Tek tada mogu pomoći da se razvija u svoju osobu, svoj identitet i svoju opravdanu samostalnost. Treba gledati dijete u njemu samome, ne pod vidom svojih želja i predodžaba, nego pod vidom djetetovih sposobnosti i mogućnosti te nastojati da se dijete u tim okvirima razvije. Stoga ne treba imati strah od televizije, jer strah smeta slobodi. Treba tražiti rješenja problemima koje televizija sa sobom nosi, kao i na drugim životnim područjima koji nisu bez problema. Valja se uvijek pitati kako iskoristiti prednost televizije, kako ona može djetetu koristiti. Izbjegavati da gledanje televizije bude područje gdje će se voditi borba za vlast u obitelji, tko zapovijeda i tko

20 Usp. Greenfield, 97sl.

ima slušati. Valja težiti za dogovorom. Što su djeca starija, to više udjela trebaju imati u suodlučivanju.

Postoje razni pisani savjetnici koji pomažu roditeljima u dilemama svagdašnjeg života. Ovdje donosimo deset načela koje nudi autor Jan-Uwe Rogge.²¹

1. Jasnoća motiva

Posvijestite si zbog kojih motiva pojedini članovi obitelji žele gledati televiziju. Pritom valja naučiti razlikovati trajne od trenutačnih potreba. Gledate li sada televiziju zato što to odgovara vašim trenutačnim potrebama ili biste radije radili nešto posve drugo? U prvom slučaju trebali biste nastaviti gledati ako vam i vrijeme to dopušta, a inače trebalo bi naći prikladan odgovor onoj pravoj potrebi. Ako želi prekomjerno često i dugo gledati televiziju, obično su razlog tomu neki okvirni uvjeti: krizni životni doživljaj, manjak aktivnosti u slobodnom vremenu ili možda postupci roditelja. I kad se riješe ti problemi, obično se smanje i problemi oko televizije.

2. Zabrana nije rješenje

Redovito zabrane gledanja televizije malo pomažu, one obično vode prema borbi za prevlast između djece i roditelja, izazivaju dječje otpore i prosvjede. Zabrane obično ne postižu smanjenje gledanja televizije nego vode do izigravanja zabrane. Veoma često djeca idu gledati k prijateljima ili djedu i baki televiziju.

3. Dnevni red

Televizija se mora prilagoditi dnevnom redu djeteta, a ne obratno, da se dnevni red prilagođava televiziji. Trajanje gledanja televizije treba ograničiti u usporedbi s drugim djelatnostima slobodnog vremena. Bavljenje medijima je potrebno, ali samo kao dodatna slobodna djelatnost. Djetetova potreba za televizijom bit će to manja što budu veće mogućnosti za druge zanimljive slobodne djelatnosti. Dani »buljenja u televiziju«, koji će povremeno nastupiti, ne bi tada trebali biti razlogom za uznemiravanje.

4. Mjesto televizora u stanu

Televizor ne bi smio biti središte stana. Njegovo mjesto u nekom mirnom kutu ili u ormaru s vratima signalizira da televizor »u ovoj kući nije najglavniji«. Takav položaj omogućuje da televizijski gledatelj pogleda svoju e-

²¹ Rogge, 146-148.

misiju a da ne smeta drugim članovima obitelji, odnosno da ih silom ne uvlači u svoju aktivnost.

5. Načiniti izbor

Djeci valja omogućiti da neko vrijeme pogledaju svoje emisije, naravno, ako ih to uopće zanima. Treba se unaprijed dogovoriti koje će to emisije biti. Roditelji se nakon toga dogovora moraju držati jednako kao i djeca.

6. Sredstvo pritiska?

Televizija se smije biti ni nagrada, ni kazna - a niti dadilja za djecu. Ako se kadkad dogodi, roditelji moraju djeci obrazložiti svoj postupak i njegovu opravdanost. Samo tako roditelji mogu predusresti poslije moguće pokušaje ucjenjivanja.

7. Gledati zajedno

Ako je moguće, djeca ne bi trebala televiziju gledati sama, pogotovu ne mala djeca. Ona kao partnere žele svoje vršnjake, jer se oni lakše sužive s njima nego stariji. Valja paziti da prisutnost roditelja ne dožive kao nadzor.

8. Potreba razgovora

U razgovorima o televizijskom programu trebali bi roditelji izbjegavati prijetnje, moraliziranje, ispitivanje ili podcjenjivanje. Najbolji je spontani, partnerski razgovor u prvom licu («Meni se sviđa... Meni se ne sviđa...»). Poopćivanjem («Takve se stvari ne gledaju...») ili izrugivanjem («Kakvu to opet glupost gledaš?») djeci se daje dojam da nisu shvaćena i da ih se podcjenjuje.

9. Naknadna obrada

Djeca se prema televiziji ophode drukčije nego odrasli. Ono što su doživjela pokušavaju što prije »probaviti« pomoću mimike i gestike. Takve oblike susreta i razrade sadržaja ne bi valjalo nikako prekinuti, ako je moguće. Često odrasli pogrešno prisiljavaju svoju djecu da mirno sjede pred televizorom. No djeca trebaju dinamiku, da bi na taj način rastjerala strah, abreagirala agresiju i smanjila napetosti koje nastaju pri suživljavanju sa sadržajem.

10. Sređivanje dojmova

Djeca trebaju vremena da bi nakon gledanja sredila dojmove. Trajanje toga sređivanja ovisi o pojedinom djetetu i o tome koliko ga je emisija emocionalno »dirnula«. Upozorujem da nije dobro djecu odmah nakon neke emisije ispitivati. Odrasli će razumno postupiti ako pričekaju dok dijete samo od sebe ponudi razgovor. A onda valja dobro slušati i ne biti škrt u izražavanju suosjećaja i svojih mišljenja. Sve je ljudsko nesavršeno, pa tako i obiteljski život i odgoj djece. Zato ne postoji posve idealan medijski odgoj i unutar njega idealan odgoj za televiziju koji ne bi imao svojih problema i protuslovlja. Tako je to na svim područjima odgoja. No, te probleme ne valja prikrivati i potiskivati, nego ih treba u razgovoru s djecom raspraviti i razraditi. Tako će se odgoj pokazati onim što jest, a to je obostrani i zajednički proces učenja. Što je takav proces dinamičniji i otvoreniji, to se više približava svojem idealu.

Ovaj je članak tek uspio dotaknuti neke probleme koje obiteljskom životu donose mediji. Ako uspije probuditi zanimanje za ovu problematiku, tada će se naći ljudi i sredstava da se u nas počne prevoditi i izdavati literatura koja opširnije i dublje obrađuje ova pitanja, pitanja koja zadiru u važne segmente suvremenoga života. Na prevodenje ćemo biti upućeni sve dotad dok se kod nas ne počne ozbiljno istraživati to važno područje. A nema dvojbe da se će s vremenom biti potrebno i jedno i drugo. Razvoj kompjutera, koji sve više ulaze u naš život, pokazuje da će u budućnosti biti sve veća uloga medija. Zato i odgoj mlade generacije ne može biti cjelovit bez uvođenja u potrebu medija i bez odgoja za odgovorno ophođenje s njima. Jer rješanje postojećih problema sigurno nije u povratku unatrag, u stanje kad nije bili ni znanosti, ni tehnike, ni medija, nego nam valja na putu kojim smo krenuli, izbjegavati sve ono što se do sad pokazalo kao pogrešno.

ZAKLJUČAK

Ovaj članak je uspio tek dotaknuti neke probleme koje obiteljskom životu donose mediji. Naglašeno je, među ostalim, da svaki od medija ima svoje prednosti u odnosu na druge, no televizija se smatra najprivlačnijim ili, kako neki znanstvenici kažu, jakim medijem, jer traži cjelovitu pozornost, te smanjuje selektivnost recipijenta kojom se on inače brani od prevelikog utjecaja. Tako jaki medij onda više od drugih utječe i na obitelj, poremećuje stoljećima uhodane oblike unutarobiteljske komunikacije i vežu tu komunikaciju na sebe.

Čini se ipak da nije na mjestu prevelik strah od negativnog utjecaja televizije na djecu. Problemu valja pristupiti racionalno. Potrebno je prije svega shvatiti kako djeca doživljavaju televiziju. Kao i na drugim područji-

ma, djeca trebaju vremena da bi svladala elemente filmskoga i televizijskoga govora, kako bi s vremenom sve bolje razumjela ponuđene sadržaje. Ona brzo uče, a televizija u njih razvija neke sposobnosti kojih djeca prije televizije nisu imala.

Razgovor koji roditelji i učitelji nakon gledanja neke emisije vode s djetetom pomaže da bi slika povezana sa zvukom bila efikasno sredstvo učenja. Iznad svega je važno poznavati motivaciju koja djecu privlači televiziji. Ta motivacija često dolazi izvana.

Kad je riječ o maloj djeci, valja paziti da se izaberu takvi filmovi koji su primjereni dječjem uzrastu i sposobnosti shvaćanja. Kako drugi mediji i-pak imaju neke prednosti pred televizijom, roditelji trebaju djecu poticati da slušaju radio, a osobito da čitaju knjige, koje najviše pomažu opširnijoj spoznaji i točnijem izražavanju.

Strah da fiktivno nasilje koje se pokazuje na filmu, odnosno televiziji povećava sklonost djece nasilnom ponašanju, samo je djelomično opravdan. Ukoliko su u redu svi ostali faktori socijalizacije, to nasilje ne može promijeniti psihičku strukturu djetetove osobe. Ako pak dijete pokazuje povećanu sklonost gledanja nasilja, treba vidjeti ne postoje li neki drugi uzroci. Važno je znati da djecu ne privlači toliko nasilje koliko akcija.

Prema na kraju navedenim pravilima, moguće je djecu uvesti u upotrebu medija tako da im oni budu pomagala u shvaćanju ovoga svijeta i sredstva za rješavanje problema koji sa sobom donosi njihov budući život.

Vjerujem da u ovom članku dotaknuta tematika zaslužuje više pozornosti u našoj brizi za mlađi naraštaj. Možda smo još daleko od toga da se u naše škole uvede sustavni medijski odgoj. No, bilo bi važno barem prevesti i izdati koju knjigu od onih što se bave ovim pitanjima, a koja može biti korisna roditeljima i učiteljima. Na prevođenje ćemo biti upućeni barem dok se kod nas ne počne ozbiljno istraživati ovo područje. Kako su istraživanja vrlo skupa, to će još potrajati.

Razvoj medija u međuvremenu napreduje. Kompjutori sve više ulaze u naš život i sve će im važnija biti uloga. Rješenje problema koji s time nastaju sigurno nije u nekom povratku unatrag, u stanje kad nije bilo ni znanosti, ni tehnike, ni medija, nego nam valja nastaviti putem kojim smo krenuli, i tu racionalno iskoristiti sve prednosti, a izbjeći ono što se dosad pokazalo pogrešnim.

MASS-MEDIA AND THE FAMILY

Mirko MATAUŠIĆ

Summary

We make part of a world dominated by the media. They permeate our life and we are unable to eradicate them from it. To follow the general trend means adapting to the prevailing mode of life. Television, one of the most important media, exerts considerable influence on family life. It has become a standard according to which the young will adapt their views and their concept of life. If one keeps expressing opinions that differ from TV, one will very soon be labeled as odd. Television demands much time and undivided attention, therefore representing a great danger, especially for the young who are easily influenced and children in their judgment of the positive or negative effects of television and the other media.